

КОНКУРЕНТНІ ПОЗИЦІЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Останніми роками, незважаючи на світову економічну кризу, спостерігаються швидкі темпи зростання світової економіки на фоні значних темпів зростання міжнародної торгівлі. В Україні ці процеси характеризуються приєднанням країни до СОТ, лібералізацією торгівлі, відміною кількісних обмежень, значним зниженням ставок мита, збільшенням кількості двосторонніх торговельних угод.

Зовнішня торгівля є засобом розвитку спеціалізації країни, зростання продуктивності ресурсів, збільшення обсягів виробництва, і як наслідок, економічного зростання країни. Вона має важливе значення у формуванні тенденцій економічної динаміки України, де значне місце відводиться експорту. Як відомо, ще з часів меркантилізму зовнішню торгівлю розглядали як джерело добробуту нації. Прихильники теорії меркантилізму, - Томас Сміт, Томас Ман, Уільм Петті, Джон Поллексфен, Джерелд Мелайнс, Джон Кері, Ричард Кантільон, Джон Асджилл, Чарлз Кінг, – вважали, що зовнішньоекономічна політика має бути орієнтована на накопичення дорогоцінних металів, шляхом проведення політики обмеження імпорту та стимулювання експорту.

Меркантилісти стверджували, що саме експорт стимулює економічне зростання, тоді як імпорт призводить до збіднення країни [1, с.18]. Особливо негативне ставлення у меркантилістів було до імпорту товарів з високим рівнем промислової обробки. На їх думку, найвигідніше виробляти такі товари у своїй країні, використовуючи власну або імпортовану сировину, оскільки товари з високим рівнем доданої вартості дозволять отримати високі ціни. Крім того, виробництва, що виробляють товари з високим рівнем промислової обробки, в змозі забезпечити населення країни роботою і підвищити його добробут. Так, Томас Сміт підкреслював, що вироблені

товари в інших країнах «зроблені з нашої сировини і надходять знову нам, через що вони забезпечують своє населення роботою і дійсно отримують багато скарбів» [2, с. 65].

Дослідження економістів неодноразово підтверджували наявність тісного взаємозв'язку між розвитком зовнішньої торгівлі та економічним зростанням країни. Тому диверсифікація експорту залишається актуальним питанням і сьогодні.

Мета статті – дослідження найбільш експортоорієнтованих секторів вітчизняної економіки і визначення найвагоміших статей українського товарного експорту.

Товарна структура експорту чітко відображає економічні «ніші», у яких національна економіка є конкурентоспроможною (див. таблицю).

Протягом багатьох років домінуючою позицією в українському експорті товарів залишається металургійна продукція, що пояснюється нижченаведеним. Україна є одним з найбільших у світі виробників металопродукції. За обсягами виробництва сталі вона посідає восьме місце у світі. Розвитку цього сектору економіки сприяло масштабне виробництво в поєднанні з доступом до сировини на внутрішньому ринку. На нього припадає 10% сукупного випуску продукції, третина сукупного обсягу експорту, а додана вартість металургії становить 5% від ВВП [3, с. 96]. У структурі зовнішньої торгівлі продукцією металургії, як і в структурі виробництва, домінують чавун і сталь. В експорті галузі на них припадає 92% [3, с. 99]. Таким чином, Україна експортує найбільше металургійної продукції з невеликою доданою вартістю, а тому має не найвищу прибутковість. У свою чергу, це свідчить про низький технологічний розвиток металургійної промисловості.

Найвагоміші статті українського експорту у 2008-2011 рр.

Найменування товарів	2008		2009		2010		2011	
	млн дол. США	% до загального експорту	млн дол. США	% до загального експорту	млн дол. США	% до загального експорту	млн дол. США	% до загального експорту
<i>Експорт товарів</i>								
Недорогоцінні метали та вироби з них:								
чорні метали	27594,0	41,2	12816,8	32,3	17332,5	33,7	22113,6	32,3
вироби з чорних металів	22954,6	34,3	10252,5	25,8	14626,6	28,4	18478,2	27,0
Мінеральні продукти	3533,1	5,3	1946,9	4,9	1993,7	3,9	2844,8	4,2
Машини та обладнання	7046,1	10,5	3900,1	9,8	6731,3	13,1	10259,9	15,0
Продукти рослинного походження	6341,1	9,5	5014,3	12,6	5670,4	11,0	6760,9	9,9
Продукція хімічної галузі промисловості	5577,4	8,3	5034,9	12,7	3976,3	7,7	5532,1	8,1
Транспортні засоби	5045,3	7,5	2515,2	6,3	3479,2	6,8	5390,7	7,9
	4321,3	6,4	1596,4	4,0	3262,4	6,3	4855,1	7,1

Металургійна промисловість України є визначальною для розвитку економіки всієї країни. Однак її залежність від світових тенденцій на ринках металу, високий ступінь зносу основних фондів, низький технологічний рівень металургійної продукції та її невідповідність світовому створюють серйозні проблеми для подальшого розвитку сектору, і все це позначається на динаміці економіки країни.

Отже, з метою збереження своєї частки металургійної продукції на світовому ринку, зокрема на ринку Європейського Союзу, оскільки приєднання України до СОТ надало низку переваг (скасування квотування експорту, зменшення антидемпінгових обмежень, спеціальних захисних розслідувань тощо), необхідно збільшити фінансування інвестицій у модернізацію обладнання та технологічні процеси, а також більше орієнтуватися на виробництво кінцевої продукції та її збут як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Крім того, оцінки спеціалістів щодо впливу торговельних угод, зокрема зони вільної торгівлі з ЄС, на економіку України свідчать про збільшення обсягів металургійного виробництва. Так, у 2010 р. частка металургійної продукції в країні ЄС склала 29,3%, у 2011 р. – 29,5% загального експорту України.

Другу позицію посідає частка товарної продукції машинобудування. Ступінь розвитку сектору машинобудування будь-якої країни характеризує її матеріально-технічну ба-

зу та рівень технологічного прогресу. Розвиток цього сектору економіки в Україні яскраво відображають такі показники: частка сукупного випуску продукції складає 8%, на експорт продукції машинобудування припадає 17% загального українського експорту, додана вартість становить 5%. Крім того, однією з особливостей вітчизняної машинобудівельної промисловості є висока залежність від світової торгівлі. Частка експорту у сукупному обсязі виробництва продукції машинобудування складає понад 30%. Протягом останніх років частка експорту машинобудівельної продукції має тенденцію збільшення: у 2008 р. – 15,9%, у 2009 р. – 16,6, у 2010 р. – 17,7, у 2011 р. – 17,0%. Таке зростання є наслідком сприятливої кон'юнктури внутрішнього і зовнішніх ринків, і як наслідок, зростання попиту на нові машини і обладнання. Це забезпечується інвестиційною діяльністю вітчизняних та іноземних підприємств, спрямованою на модернізацію основних засобів (транспорт, будівництво, добувна промисловість). Традиційними ринками збуту української машинобудівельної продукції залишаються: по-перше, країни СНД, зокрема Росія, на яку припадає понад 40% усього українського експорту продукції машинобудування; по-друге, країни, що активно розвиваються індустріально, зокрема Китай, Індія; по-третє, країни ЄС, до яких експортується обладнання з електричним звуковим або візуальним сигналом (Кіпр, Словаччина, Австрія, Велика Британія), запчастини і аксесуари для

апаратури аудіо- та відеозапису (Угорщина, Австрія), судна, човни та інші плавзасоби (Кіпр, Нідерланди) [3, с. 91].

Виходячи з цього, машинобудівний комплекс України відіграє значну роль в економіці країни. Розвиток виробництва машинобудівельної продукції з високою доданою вартістю – це стимул до швидкого та якісного розвитку країни, розширення торгівлі, визнання України як стратегічного партнера для ЄС. До речі, Україна визнана найбільшим експортером у світі такої експортної статті товарів, як залізничні локомотиви, засоби наземного транспорту, машини та обладнання. Частка цієї групи складає 7,2% від світового експорту [3, с. 93], що вказує на сильні конкурентні позиції вітчизняного машинобудування. Однак сьогодні цей сектор характеризується старою виробничо-матеріальною базою, дуже повільним вирішенням проблем відновлення виробничого потенціалу машинобудівних підприємств, подальшої зміни структури машинобудівної продукції та розвитку наукоємного машинобудування, забезпечення конкурентоспроможності кінцевої продукції, а також орієнтацією на ринки СНД та країни, що розвиваються. Усе це не створює перспективи для майбутнього стабільного розвитку вітчизняного сектору машинобудування. Таким чином сектор машинобудування України має велику кількість проблем, розв'язати які без втручання держави, яка сама по собі не є ефективною, неможливо.

Приєднання України до СОТ сприяло збільшенню експорту сільськогосподарської продукції, що пояснюється скасуванням кількісних обмежень, зокрема зернових, насіння соняшнику і соняшникової олії. Частка експорту сільськогосподарської продукції України у 2008 р. склала 12,4% загального експорту; у 2009 р. – 18,7; у 2010 р. – 14,3; у 2011 р. – 14,5%.

Традиційними ринками збуту продукції сільського господарства є країни СНД, ЄС, Північної Африки, Азії. Країни СНД, зокрема Росія, залишаються основними імпортерами продукції молочної промисловості, країни Африки, Азії, ЄС імпортують зернові та олійні культури. На цих ринках збуту Україна має певні конкурентні переваги – відносно низька собівартість сільськогоспо-

дарської продукції з низьким ступенем переробки.

Проблеми, які уповільнюють розвиток сільського господарства, такі самі, як в інших секторах вітчизняної економіки – високий ступінь зносу основних фондів; незадовільна якість та безпечність продуктів харчування, їх невідповідність міжнародним санітарним та фітосанітарним нормам. Крім того, на нашу думку, однією з основних проблем у сільському господарстві є неефективність системи державної підтримки та непередбачуваність державних інтервенцій у сільськогосподарське виробництво.

Таким чином, товарна структура вітчизняного експорту свідчить, що протягом 2008-2011 рр. головною «нішею» національної економіки у світовому розподілі праці залишалося виробництво енергоємної продукції з низьким рівнем доданої вартості. У свою чергу, така продукція дуже чутлива до світової кон'юнктури цін і попиту, тому її виробництво не може вважатися міцним підґрунтям стійких конкурентних позицій України на світових ринках [4, с. 32].

Дослідження товарної структури експорту українських секторів економіки показало, що низька диверсифікація вітчизняного експорту – одна з найгостріших проблем економіки України. А саме від диверсифікації експорту залежить конкурентоспроможність української економіки. Тому стратегія диверсифікації має стати однією з домінуючих базових стратегій розвитку реального сектору економіки країни. Диверсифікація галузей промисловості і створення нових виробництв, орієнтованих на експорт мають дозволити здійснити загальну диверсифікацію вітчизняного експорту за напрямками:

інерційна диверсифікація, тобто в експортний оборот залучаються товари і послуги, що суттєво не змінюються, а тільки які коригують вже існуючу спеціалізацію;

інноваційна диверсифікація – подальший розвиток і посилення системи національних конкурентних переваг, становлення нових конкурентоспроможних виробництв, поліпшення параметрів міжнародної стандартизації країни.

Однак відзначимо, що диверсифікація вітчизняного експорту неможлива в умовах постійного нарощування експорту товарів з

низьким рівнем доданої вартості. Позитивний ефект можна отримати лише за умови одночасної диверсифікації промисловості й експорту товарів, проведення реформ, спрямованих на зміцнення несировинної складової економіки. При цьому необхідні державні механізми стимулювання даних процесів у вигляді амортизаційної, податкової складових, інфраструктурної підтримки тощо. Крім того, диверсифікація експорту можлива при підвищенні у ньому питомої ваги товарів, які експортуються, через пільгове кредитування із субсидуванням процентної ставки, податкові пільги, страхування експорту несировинної продукції, державні лізингові програми для вітчизняного обладнання.

Література

1. Ariffin A. The Free Trade Doctrine, Regionalism, the ASEAN Free Trade Area and Their Effects on Trade and Trade Policy / A. Ariffin. – Western Australia: Murdoch University, 2007. – 310 p.
2. Smith T. A Discourse of Commonwealth of This Realm of England / T. Smith. – Charlottesville: The University Press of Virginia, 1969. – 169 p.
3. Оцінка потреб України у галузі. Сприяння міжнародній торгівлі. Вплив торговельної політики на людський розвиток. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2011. – С. 132.
4. Участь України в регіональних торговельних союзах: вигоди і виклики. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Розділ 2. Україна в інтеграційних процесах: стан і проблеми // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 7 (91). – С. 24-46.
5. Магомедова З.Г. Диверсифікація експорту как условие экономического роста России / З.Г. Магомедова // Российский внешнеэкономический вестник. – 2009. – № 3. – С. 35-40.

6. Якубовский Н. Концептуальные основы стратегии развития промышленности Украины на период до 2017 года / Н. Якубовский, В. Новицкий, Ю. Киндзерский // Экономика Украины. – 2007. – № 11. – С. 4-20.

7. Якубовский Н. Промышленная политика: проблемы и перспективы модернизации / Н. Якубовский // Экономика Украины. – 2010. – № 8. – С. 21-20.

References

1. Ariffin, A. (2007) The Free Trade Doctrine, Regionalism, the ASEAN Free Trade Area and Their Effects on Trade and Trade Policy. Western Australia: Murdoch University.
2. Smith, T., A (1969) Discourse of Commonwealth of This Realm of England. Charlottesville: The University Press of Virginia.
3. Analitichno-doradchyy tsentr Blakytynoi strichky (2011) Otsinka potreb Ukrayiny u haluzi. Spryyannya mizhnarodniy torhivli. Vplyv torhovel'noyi polityky na lyuds'kyy rozvytok. Kyiv: Analitichno-doradchyy tsentr Blakytynoi strichky.
4. Razumkov Centre (2007) 'Uchast' Ukrayiny v rehional'nykh torhovel'nykh soyuzakh: vyhody i vyklyky (Razumkov Centre analytical report)". Part 2 (Ukrayina v intehtratsiy-nykh protsesakh: stan i problemy). Natsional'na bezpeka i oborona. 7(91). pp.24-46.
5. Magomedova, Z., G. (2009) 'Diversifikatsiya eksporta kak uslovie ekonomicheskogo rosta Rossii'. Rossiyskiy vneshneekonomicheskyy vestnik. 3. pp.35-40.
6. Yakubovskiy, N., Novitskiy, V., Kindzerskiy, Yu. (2007) Kontseptual'nye osnovy strategii razvitiya promyshlennosti Ukrainy na period do 2017 goda. Ekonomika Ukrainy. 11. pp.4-20.
7. Yakubovskiy, N. (2010) Promyshlennaya politika: problemy i perspektivy modernizatsii. Ekonomika Ukrainy. 8. pp.21-20.

Надійшла до редакції 19.03.2012 р.